काळिकावळि

ಕಾಳಿಕಾವಳಿ

॥का॰ का॰॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नूतनजलधररुचये गोपवधूटीदुकूलचौराय । तस्मै कृष्णाय नमः संसारम
॥१॥ हीरुहस्य बीजाय १ द्रव्यं गुणस्तथा कर्म सामान्यं सविशेषकं समवायस्तथाभावः पदार्थाः सप्तकी
र्तिताः २ क्षित्यप्तेजोमरुद्व्योमकालदिग्देहिनो मनः द्रव्याण्यथ गुणा रूपं रसो गंधस्ततः परं ३
स्पर्शः संख्या परिमितिः पृथक्त्वं च ततः परं संयोगश्च विभागश्च परत्वं चापरत्वकं ४ बुद्धिः सुखं
दुःखमिच्छा द्वेषो यत्नो गुरुत्वकं द्रवत्वं स्नेहसंस्कारावदृष्टं शब्द एव च ५ उत्क्षेपणं ततोवक्षेपण
माकुंचनं तथा प्रसारणं च गमनं कर्माण्येतानि पंच च ६ भ्रमणं रेचनं स्यंदनोर्ध्वज्वलनमेव
च तिर्यग्गमनमप्यत्र गमनादेव लभ्यते ७ सामान्यं द्विविधं प्रोक्तं परं चापरमेव च द्रव्यादि
त्रिकवृत्तिस्तु सत्ता परतयोच्यते ८ परभिन्ना तु या जातिः सैवापरतयोच्यते द्रव्यत्वादिकजा
तिस्तु परापरतयोच्यते ९ व्यापकत्वात्परापि स्याद्व्याप्यत्वादपरापि च अंत्यो नित्यद्रव्य शिव
वृत्तिर्विशेषः परिकीर्तितः १० घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः तेषु जातेश्च संबं १

का० का० द्वितीयमपिदर्शितं २१ तृतीयंतुभवेद्व्योमकुलालश्चजनकोपरः पंचमोरासभादिःस्यादेतेषावश्यकस्त्व
२ सौ २२ समवायिकारणत्वंद्रव्यस्यैवेतिविज्ञेयं गुणकर्ममात्रवृत्तिज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वं २३
अन्यत्रनित्यद्रव्येभ्यआश्रितत्वमिहोच्यते क्षित्यादीनांनवानांतुद्रव्यत्वंगुणयोगिता २४ क्षिति
र्जलंतथातेजःपवनोमनएवच परापरत्वमूर्त्तत्वक्रियावेगाश्रयाअमी २५ कालखात्मदिशांसर्वग
तत्वंपरमंमहत् क्षित्यादिपंचभूतानिचत्वारिस्पर्शवंतिहि २६ द्रव्यारंभश्चतुर्षुस्यादथाकाशश
रीरिणां अव्याप्यवृत्तिःक्षणिकोविशेषगुणइष्यते २७ रूपद्रवत्वप्रत्यक्षयोगिनःप्रथमास्त्रयः
गुरुणीद्वेरसवतीद्वयोर्नैमित्तिकोद्रवः २८ आत्मानोभूतवर्गाश्चविशेषगुणयोगिनः यदुक्तं
यस्यसाधर्म्यंवैधर्म्यमितरस्यतत् २९ स्पर्शादयोष्टौवेगाख्यःसंस्कारोमरुतोगुणाः स्पर्शाद्य
ष्टौरूपवेगौद्रवत्वंतेजसोगुणाः ३० स्पर्शादयोष्टौवेगश्चद्रवत्वंचगुरुत्वकं रूपंरसस्तथास्नेहो शिव
वारिण्येतेचतुर्दश ३१ स्नेहहीनागंधयुताःक्षितावेतेचतुर्दश बुद्ध्यादिषट्कंसंख्यादिपंचकं २

धः समवायः प्रकीर्तितः ११ अभावस्तु द्विधा संसर्गान्योन्याभावभेदतः प्रागभावस्तथा ध्वंसोप्य
त्यंताभाव एव च १२ एवं त्रैविध्यमापन्नः संसर्गाभाव इष्यते सप्तानामपि साधर्म्यं ज्ञेयत्वादिकमु
च्यते १३ द्रव्यादयः पंच भावा अनेके समवायिनः सत्तावंतस्त्रयस्त्वाद्या गुणादिर्निर्गुणक्रि ना
यः १४ सामान्यपरिहीनास्तु सर्वे जात्यादयो मताः परिमंडिल्यभिन्नानां कारणत्वमुदाहृतं १५
अन्यथासिद्धिशून्यस्य नियता पूर्ववर्तिता कारणत्वं भवेत्तस्य त्रैविध्यं परिकीर्तितं १६ समवा
यिकारणत्वं ज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वं एवं न्यायनयज्ञैस्तृतीयमुक्तं निमित्तहेतुत्वं १७ य
त्समवेतं कार्यं भवति ज्ञेयं समवायिकारणं तत् तत्रासन्नं जनकं द्वितीयमाभ्यां परं तृतीयं
स्यात् येन सह पूर्वभावः कारणमादाय वा यस्य अन्यं प्रति पूर्वभावे ज्ञाते यत्पूर्वभाववि
ज्ञानं १९ जनकं प्रति पूर्ववर्तितामपरिज्ञाय न यस्य गृह्यते अतिरिक्तमथापि यद्भवेन्निय
तावश्यकपूर्वभाविनः २० एते पंचान्यथासिद्धा दंडत्वादिकमादिमं घटादौ दंडरूपादि

का० का० पाकजोनुष्णाशीतस्पर्शस्तु पवने मतः ४३ तिर्य्यग्गमनवानेष ज्ञेयः स्पर्शादिलिंगकः पूर्ववन्नित्यता
२ द्युक्तं देहव्यापी त्वगिंद्रियं ४४ प्राणादिस्तु महावायुपर्यंतविषयो मतः आकाशस्य तु विज्ञेयः शब्दो
३२ वैशेषिको गुणः ४५ इंद्रियं तु भवेच्छ्रोत्रमेकः सन्नप्युपाधितः जन्यानां जनकः कालो जगतामाश्रयो
मतः ४६ परापरत्वधीहेतुः क्षणादिः स्यादुपाधितः दूरांतिकादिधीहेतुरेका नित्या दिगुच्यते ४७
उपाधिभेदादेकापि प्राच्यादिव्यपदेशभाक् आत्मेंद्रियाद्यधिष्ठाता करणं हि सकर्तृकं ४८ शरीरस्य
न चैतन्यं मृतेषु व्यभिचारतः तथात्वं चेदिंद्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः ४९ मनोपि न तथा ज्ञानाद्य
नध्यक्षं तदा भवेत् धर्माधर्माश्रयोध्यक्षो विशेषगुणयोगतः ५० प्रवृत्याद्यनुमेयोयं रथगत्येव सा
रथिः अहंकारस्याश्रयोयं मनोमात्रस्य गोचरः ५१ विभुर्बुद्ध्यादिगुणवान् बुद्धिस्तु द्विविधा मता
अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनुभूतिश्चतुर्विधा ५२ प्रत्यक्षमप्यनुमितिस्तथोपमितिशाब्दजे घ्राण शिव
जादिप्रभेदेन प्रत्यक्षं षड्विधं मतं ५३ घ्राणस्य गोचरो गंधो गंधत्वादिरपि स्मृतः तथा रसो रस ३

भावनास्तथा ३२ धर्माधर्मौ गुणा एते आत्मनस्युश्चतुर्दश संख्यादिपंचकं कालदिशोः शब्दश्च ते च
खे ३३ संख्यादयः पंच बुद्धिरिच्छा यत्नोपि चेश्वरे परापरत्वे संख्यादि पंच वेगश्च मानसे ३४ वायो ग्रा ३
र्नवैकादश तेजसो गुणा जलक्षितिप्राणभृतां चतुर्दश दिक्कालयोः पंच गुणा षडंबरे महेश्वरेष्टौ मन
सस्तथैव च ३५ तत्र क्षितिर्गंधहेतुर्नानारूपवती मता षड्विधस्तु रसस्तत्र गंधस्तु द्विविधो मतः
३६ स्पर्शस्तस्यास्तु विज्ञेयो ह्यनुष्णाशीतपाकजः नित्यानित्या च सा द्वेधा नित्या स्याद ·लक्षणा पु ५
३७ अनि·स्यात्तु तदन्या स्यात्सैवावयवयोगिनी सा च त्रिधा भवेद्देह इंद्रियं विषयस्तथा ३८ यो
नि ६ निजादिर्भवेद्देह इंद्रियं घ्राणलक्षणं विषयो द्व्यणुकादिस्तु ब्रह्मांडांत उदाहृतः ३९ वर्णः शुक्लो र
सः स्पर्शौ जले मधुरशीतलौ स्नेहस्तत्र द्रवत्वं तु सांसिद्धिकमुदाहृतं ४० नित्यतादि प्रथमवत्
किंतु देहमयोनिजं इंद्रियं रसनं सिंधुर्हिमादिर्विषयो मतः ४१ स्पर्श उष्णस्तेजसस्तु स्याद्रूपं शुक्ल
भास्वरं नैमित्तिकं द्रवत्वं तु नित्यतादि च पूर्ववत् ४२ इंद्रियं नयनं वह्निः स्वर्णादिर्विषयो मतः अ

का० का०
४

नमिष्यते तदिंद्रियजतद्धर्मबोधसामग्र्यपेक्षते ६५ विषयी यस्य तस्यैव व्यापारो ज्ञानलक्षणा यो
गजो द्विविधः प्रोक्तो युक्तयुंजानभेदतः ६६ युक्तस्य सर्वदा भानं चिंतासहकृतोपरः व्यापारस्तु परा
मर्शः करणं व्याप्तिधीर्भवेत् ६७ अनुमायां ज्ञायमानं लिंगं तु करणं नहि अनागतादिलिंगेन न
स्यादनुमितिस्तदा ६८ व्याप्यस्य पक्षवृत्तित्वधीः परामर्श उच्यते व्याप्तिः साध्यवदन्यस्मिन्नसंबं
ध उदाहृतः ६९ अथवा हेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना साध्येन हेतोरेकाधिकरण्यं व्याप्तिरुच्य
ते ७० सिसाधयिषया शून्या सिद्धिर्यत्र न तिष्ठति स पक्षस्तत्र वृत्तित्वज्ञानादनुमितिर्भवेत् ७१
अनैकांतो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रति[illegible] कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासास्तु पंचधा ७२ आ
द्यः साधारणस्तु स्यादसाधारणकः [illegible]रः तथैवानुपसंहारी त्रिधानैकांतिको मतः ७३ यः सपक्षे
विपक्षे च भवेत्साधारणस्तु सः यस्तूभयस्माद्व्यावृत्तः स त्वसाधारणो मतः ७४ तथैवानुपसंहा
रीकेवलान्वयिपक्षकः यः साध्यवति नैवास्ति स विरुद्ध उदाहृतः ७५ आश्रयासिद्धिराद्यास्या

शिव
४

श्रयास्तथा शब्देऽपि च श्रुतेः ५४ उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरो द्रव्याणि तद्वन्ति पृथक्त्वसंख्ये विभागसंयोग
परापरत्वस्नेहद्रवत्वं परिमाणयुक्तं ५५ क्रियाजातिर्योग्यवृत्तिः समवायश्च तादृशः गृह्णाति चक्षुः
संबंधादालोकोद्भूतरूपयोः ५६ उद्भूतस्पर्शवद्द्रव्यं गोचरः सोपि च त्वचः रूपान्यच्चक्षुषो योग्यं रू
पमत्रापि कारणं ५७ द्रव्याध्यक्षे त्वचो योगो मनसा ज्ञानकारणं मनोग्राह्यं सुखं दुःखमिच्छा द्वे
षो मतिः कृतिः ५८ ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तदतीन्द्रियमिष्यते महत्त्वं षड्विधे हेतुरिन्द्रियं कर श्रि५
णं मतं ५९ विषयेंद्रियसंबंधो व्यापारः सोपि षड्विधः द्रव्यग्रहस्तु संयोगात्संयुक्तसमवायतः
६० द्रव्येषु समवेतानां तथा तत्समवायतः तत्रापि समवेतानां शब्दस्य समवायतः ६१ तद्वृत्तीनां
समवेतसमवायेन तु ग्रहः विशेषणतया तद्वदभावानां ग्रहो भवेत् ६२ यदि स्यादुपलभ्येतेत्येवं
यत्र प्रसज्यते प्रत्यक्षं समवायस्य विशेषणतया भवेत् ६३ अलौकिकस्तु व्यापारस्त्रिविधः प
रिकीर्तितः सामान्यलक्षणो ज्ञानलक्षणो योगजस्तथा ६४ आसत्तिराश्रयाणां तु सामान्यज्ञा

का० का० ८६ अथ द्रव्याश्रिता ज्ञेया निर्गुणा निष्क्रिया गुणाः रूपं रसः स्पर्शगंधौ परत्वमपरत्वकं ८७ द्रवत्वं
५ स्नेहवेगाश्च मता मूर्तगुणा अमी धर्माधर्मौ भावना च शब्दो बुध्यादयोपि च ८८ एतेऽमूर्तगुणाः
गौ श्री सर्वे विद्वद्भिः परिकीर्तिताः संख्यादिश्च विभागांता उभयेषां गुणा मताः ८९ संयोगश्च विभाग
श्च संख्या द्वित्वादिकास्तथा द्विपृथक्त्वादयस्तद्वदेतेनेकाश्रिता गुणाः ९० अतः शेषगुणाः सर्वे
मता एकैकवृत्तयः बुध्यादिषट्कं स्पर्शान्ताः स्नेहः सांसिद्धिको द्रवः ९१ अदृष्टभावनाशब्दा
अमी वैशेषिका गुणाः संख्यादिरपरत्वांतो द्रवो नैमित्तिकस्तथा ९२ गुरुत्ववेगौ सामान्यगुणा
एते प्रकीर्तिताः संख्यादिरपरत्वांतो द्रवत्वं स्नेह एव च ९३ एते तु द्वींद्रियग्राह्या अथ स्पर्शांतश
ब्दकाः बाह्यैकैकेंद्रियग्राह्या गुरुत्वादृष्टभावनाः ९४ अतींद्रिया विभूनां तु ये स्युर्वैशेषिका गु
णाः अकारणगुणोत्पन्ना एते तु परिकीर्तिताः ९५ अपाकजास्तु स्पर्शान्ता द्रवत्वं च तथाविधं शिव
ग. स्नेहवेगगुरुत्वैकपृथक्त्वपरिमाणकं ९६ स्थितिस्थापकमप्येते स्युः कारणगुणोद्भवाः संयोगश्च ५

त्स्वरूपासिद्धिरप्यथ व्याप्यत्वासिद्धिरपरास्यादसिद्धिरतस्त्रिधा ७६ पक्षासिद्धिर्यत्र पक्षो भवे
न्मणिमयो गिरिः ह्रदो द्रव्यं धूमवत्त्वादत्रासिद्धिरथापरा ७७ व्याप्यत्वासिद्धिरपरा नीलधूमा
दिके भवेत् विरुद्धयोः परामर्शे हेतोः सत्प्रतिपक्षता ७८ साध्यशून्यो यत्र पक्षस्त्वसौ बाध उदा
४ ण हृतः उत्पत्तिकालीनघटे गंधादिर्यत्र साध्यते ७९ ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकं सा
दृश्यधीर्गवादीनां या स्यात्सा करणं मतं ८० वाक्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिर्व्यापार उच्यते गवया
५ स्मृति दिपदानां तु शक्तिधीरुपमाफलं ८१ पदज्ञानं तु करणं द्वारं तत्र पदार्थधीः शाब्दबोधः फलं तत्र
५ शक्तिधीः सहकारिणि ८२ लक्षणा शक्यसंबंधस्तात्पर्यानुपपत्तितः आसत्तिर्योग्यताकांक्षाता
त्पर्यज्ञानमिष्यते ८३ कारणं सन्निधानं तु पदस्यासत्तिरुच्यते पदार्थे तत्र तद्वत्ता योग्यता परि
य कीर्तिता ८४ यत्पदेन विनान्यस्याननुभावकता भवेत् आकांक्षा वक्तुरिच्छा तु तात्पर्यं परिकीर्ति उ
तं ८५ साक्षात्कारे सुखादीनां करणं मन उच्यते अयौगपद्याज्ज्ञानानां तस्याणुत्वमिहेष्यते अयौ

का० का० जामताः अनेकाश्रयपर्याप्ता एते तु परिकीर्तिताः ॥८॥ अपेक्षाबुधिनाशाच्च तेषां नाशो निरूपितः ॥ अ
६ नेकैकत्वबुधिर्या सापेक्षाबुद्धिरुच्यते ॥९॥ परिमाणं भवेन्मानव्यवहारस्य कारणं ॥ अणु दीर्घं महद्ध
स्वमिति तद्भेद ईरितः ॥१०॥ अनित्ये तदनित्यं स्यान्नित्ये नित्यमितीष्यते ॥ संख्यातः परिमाणाच्च प्रच
यादपि जायते ॥११॥ अनित्यं द्व्यणुकादौ तु संख्याजं समुदाहृतं ॥ परिमाणं घटादौ तु परिमाणजमु
च्यते ॥१२॥ प्रचयः शिथिलाख्यो यः संयोगस्तेन जन्यते ॥ परिमाणं तूलकादौ नाशस्त्वाश्रयनाशतः
॥१३॥ संख्यावत्तु पृथक्त्वं स्यात् पृथक्प्रत्ययकारणं ॥ अन्योन्याभावतो नास्य चरितार्थत्वमिष्यते ॥
॥१४॥ अस्मात्पृथगिदं नेति प्रतीतिर्हि विलक्षणा ॥ अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः सैव संयोग ईरितः ॥१५॥
कीर्तितस्त्रिविधः स्त्वेष आद्योऽन्यतरकर्मजः ॥ तथोभयस्पंदजन्यो भवेत् संयोगजोऽपरः ॥१६॥ आदिमः
श्येनशैलादिसंयोगः परिकीर्तितः ॥ मेषयोः सन्निपातो यः स द्वितीय उदाहृतः ॥१७॥ कपालतरु ॥शिव॥
संयोगात् संयोगस्तरुकुंभयोः ॥ तृतीयः स्यात्कर्मजोऽपि द्विधैव परिकीर्तितः ॥१८॥ अभिघातो नो ॥६॥

विभागश्च वेगश्चैते तु कर्मजाः ९७ स्पर्शान्तपरिमाणैकपृथक्त्वस्नेहशब्दके भवेदसमवायित्वम
थ वैशेषिके गुणे ९८ आत्मनः स्यान्निमित्तत्वमुष्णस्पर्शगुरुत्वयोः वेगेपि च द्रवत्वे च संयोगादिद्व
ये तथा ९९ द्विधैव कारणत्वं स्यादथ प्रादेशिको भवेत् वैशेषिको विभुगुणः संयोगादिद्वयं
तथा १०० चक्षुर्ग्राह्यं भवेद्रूपं द्रव्यादेरुपलंभकं चक्षुषः सहकारि स्यात् शुक्लादिकमनेकधा
१ जलादिपरमाणौ तु नित्यमन्यत्सहेतुकं रसस्तु रसनाग्राह्यो मधुरादिरनेकधा २ सह
कारी रसज्ञाया नित्यतादि च पूर्ववत् घ्राणग्राह्यो भवेद्गंधो घ्राणस्यैवोपकारकः ३ स्पर्शस्त्वगिं घ्राण
द्रियग्राह्यस्त्वचः स्यादुपकारकः अनुष्णाशीतशीतोष्णभेदात्स त्रिविधो मतः ४ काठिन्यादि क्षि
तावेव नित्यतादि च पूर्ववत् एतेषां पाकजत्वं तु क्षितौ नान्यत्र कुत्रचित् ५ तत्रापि परमाणौ स्या
त्पाको वैशेषिके नये नैयायिकानां तु नये द्व्यणुकादावपीष्यते ६ गणनाव्यवहारे तु हेतुः सं
ख्याभिधीयते नित्येषु नित्यमेकत्वमनित्येऽनित्यमिष्यते ७ द्वित्वादयः परार्द्धान्ता अपेक्षाबुद्धि

५ सौरभश्चासौरभश्च द्विधैव परिकीर्तितः॥

का॰ का
७

वप्रकाराधीस्तत्प्रकारा तु निर्णयः ससंशयो मतिर्या स्यादेकत्राभावभावयोः ३० साधारणादिध
र्मस्य ज्ञानं संशयकारणं दोषोऽप्रमाया जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् ३१ पित्तदूरत्वादिरूपो दोषो
नानाविधो मतः प्रत्यक्षे तु विशेष्येण विशेषणवता समं ३२ सन्निकर्षो गुणस्तु स्यादथ त्वनुमितौ
पुनः पक्षे साध्यविशिष्टे तु परामर्शो गुणो भवेत् ३३ शक्ये सादृश्यबुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः शा
ब्दबोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथवा प्रमा ३४ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नं तु ज्ञानमत्रोच्यते प्रमा अथवा तत्
प्रकारं यत् ज्ञानं तद्विशेष्यकं ३५ तत्प्रमा न प्रमा नापि भ्रमः स्यान्निर्विकल्पकं प्रकारतादिशून्यं
हि सम्बन्धानवगाहि तत् ३६ प्रमात्वं न स्वतो ग्राह्यं संशयानुपपत्तितः व्यभिचारस्याग्रहोपि सह
चारग्रहस्तथा ३७ हेतुर्व्याप्तिग्रहे तर्कः क्वचिच्छंकानिवर्तकः साध्यस्याव्यापको यस्तु हेतोर्व्याप
कस्तथा ३८ स उपाधिर्भवेत्तस्य निष्कर्षोयं प्रदर्श्यते सर्वे साध्यसमानाधिकरणाः स्युरुपाधयः शिव
३९ हेतोरेकाश्रये येषां स्वसाध्यव्यभिचारिता व्यभिचारस्यानुमानमुपाधेस्तु प्रयोजनं ४० ७

स्तनं च शब्दहेतुरिहादिमः शब्दाहेतुर्द्वितीयः स्याद्विभागोपि त्रिधा भवेत् १९ एककर्मोद्भवस्त्वाद्यो
द्वयकर्मोद्भवः परः विभागजस्तृतीयः स्यात् तृतीयोपि द्विधा भवेत् २० हेतुमात्रविभागोत्थो
हेत्वहेतुविभागजः परत्वं चापरत्वं च द्विविधं परिकीर्तितं २१ देशिकं कालिकं चापि मूर्त एव
तु देशिकं परत्वं सूर्यसंयोगभूयस्त्वज्ञानतो भवेत् २२ अपरत्वं तदल्पत्वबुद्धितः स्यादितीरि
तं तयोरसमवायी स्यात् दिक्संयोगस्तदाश्रयः २३ दिवाकरपरिस्पंदभूयस्त्वज्ञानतो भवेत्
परत्वमपरत्वं तु तदीयाल्पत्वबुद्धितः २४ अत्र त्वसमवायी स्यात्संयोगः कालपिंडयोः अपेक्षाबुद्धिनाशे
न नाशस्त्वेषामुदाहृतः २५ बुद्धेः प्रपंच आगेव प्रायशो विनिरूपितः अथावशिष्टोप्यपरः प्रकारः परि
दर्श्यते २६ अप्रमा च प्रमा चेति ज्ञानं द्विविधमिष्यते तद्धर्म्ये तन्मतिर्या स्यात् अप्रमा सा निरूपिता
२७ तत्प्रपंचो विपर्यासः संशयादिः प्रकीर्तितः आद्यो देहेष्वात्मबुधिः शंखादौ पीततामतिः २८
भवेन्निश्चयरूपा सा संशयोथ प्रदर्श्यते किंस्विन्नरो वा स्थाणुर्वेत्यादिबुद्धिस्तु संशयः २९ तदभा

०का० हितसाधनताधियः ५१ यत्नोजीवनयोनिस्तु सर्वदातींद्रियोमतः शरीरेप्राणसंचारकारणंत्वस्य
८ कीर्तितं ५२ अतींद्रियंगुरुत्वंस्यात् पृथिव्यादिद्वयेवृत्ति अनित्येतदनित्यंस्यान्नित्येनित्यमुदा
हृतं ५३ तदेवासमवायीस्यात्पतनाख्येतुकर्मणि सांसिद्धिकंद्रवत्वंस्यात् नैमित्तिकमथाप
रं ५४ सांसिद्धिकंतु सलिले द्वितीयंक्षितितेजसोः परमाणौजलेनित्यमन्यत्रानित्यमुच्यते
५५ नैमित्तिकंवह्नियोगात्तपनीयघृतादिषु द्रवत्वंस्यंदनेहेतु निमित्तंसंग्रहेभवेत् ५६
।य स्नेहोजलेसनित्योणावनित्योवयविन्यसौ तैलांतरेतत्प्रकर्षाद्दहनस्यानुकूलता ५७ संस्का
रभेदावेगोथस्थितिस्थापकभावने मूर्त्तमात्रेतुवेगःस्यात्कर्मजोवेगजःक्वचित् ५८ स्थित
स्थापकसंस्कारः क्षितौकेचिच्चतुर्ष्वपि अतींद्रियंतद्विज्ञेयंक्वचित्स्पंदेपिकारणं ५९ भावना
ख्यस्तुसंस्कारोजीववृत्तिरतींद्रियः उपेक्षानात्मकस्तस्य निश्चयःकारणंभवेत् ६० स्मरणेप्रत्यभि शिव
ज्ञायामप्यसौहेतुरुच्यते धर्माधर्मावदृष्टंस्याद्धर्मः स्वर्गादिसाधनं ६१ गंगास्नानादियागादि ८

शब्दोपमानयोर्नैव पृथक्प्रामाण्यमिष्यते अनुमानगतार्थत्वादिति वैशेषिकं मतं ४१ तन्न सम्यग्वि
नाव्याप्तिं बोधं शब्दादिजो यतः द्वैविध्यं तु भवेद्व्याप्तेरन्वयव्यतिरेकतः ४२ अन्वयव्याप्तिरुक्तै
व व्यतिरेकादिहोच्यते साध्याभावव्यापकत्वं हेत्वभावस्य यद्भवेत् ४३ अर्थापत्तिस्तु नैवेह प्रमा
णान्तरमिष्यते व्यतिरेकव्याप्तिबुद्ध्या चरितार्था हि सा यतः ४४ सुखं तु जगतामेव काम्यं धर्मेण
हि जन्यते अधर्मजन्यं दुःखं स्यात्प्रतिकूलं सचेतसां ४५ निर्दुःखत्वे सुखे चेच्छा तज्ज्ञानादेव जाय २ द्वैता
ते इच्छा तु तदुपाये स्यादिष्टोपायत्वधीर्यदि ४६ चिकीर्षा कृतिसाध्यत्वप्रकारेच्छा तु या भवेत्
तद्धेतुः कृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ४७ बलवद्द्विष्टहेतुत्वमतिः स्यात्प्रतिबन्धिका त
द्धेतुत्वबुद्धेस्तु हेतुत्वं कस्यचिन्मते ४८ द्विष्टसाधनताज्ञानं भवेद्द्वेषस्य कारणं प्रवृत्तिश्च नि
वृत्तिश्च तथा जीवनकारणं ४९ एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः परिकीर्तितं चिकीर्षाकृतिसाध्ये
ष्टसाधनत्वमतिस्तथा ५० उपादानस्य चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनकं भवेत् निवृत्तिस्तु भवेद्द्वेषात्

त्रैविध्यमनुमानस्य केवलान्वयिभेदतः

का०का
९

पारः परिकीर्त्तितः कर्मनाशाजलस्पर्शादिना नाश्यस्त्वसौ मतः ६२ अधर्मो नरकादीनां हेतुर्निंदि
तकर्मजः प्रायश्चित्तादिनाश्योसौ जीवनस्तीतिमौ गुणौ ६३ एते तु वासनाजन्यो ज्ञानादपि विनश्यतः
शब्दो ध्वनिश्च वर्णश्च मृदंगादिभवो ध्वनिः ६४ कंठसंयोगादिजन्या वर्णास्ते कादयो मताः सर्वश
ब्दो नभोवृत्तिः श्रोत्रोत्पन्नस्तु गृह्यते ६५ वीचीतरंगन्यायेन तदुत्पत्तिस्तु कीर्तिता कदंबमुकुलं
न्यायदुत्पत्तिः कस्यचिन्मते ६६ उत्पन्नः को विनष्टः क इति बुद्धेरनित्यता सोयं क इति बुद्धिस्तु
साजात्यमवलंबते ६७ ॥ इति श्रीविश्वनाथपंचाननविरचितो भाषापरिच्छेदः समाप्तः ॥

शिव
९